

Dr hab. Andrzej Bisztyga, prof. UZ
Katedra Prawa Konstytucyjnego, Europejskiego,
i Międzynarodowego Publicznego
Instytut Nauk Prawnych
Uniwersytet Zielonogórski

Zielona Góra, 10 lutego 2024 r.

Recenzja

**rozprawy doktorskiej p. mgr Szymona Kowalczyka
pt. "Wpływ Rady Europy na transformację prawno-ustrojową
Republiki Azerbejdżanu"**

Kielce 2023 (ss.196 + 54)

przygotowanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jerzego Jaskierni

Promotor pomocniczy: dr Stanisław A. Paruch

1. Wybór tematu i przyjęte metody badawcze

Temat i w konsekwencji treść rozprawy nie ma charakteru *stricte* prawniczego, bowiem daje się w nich odczuć znaczący ładunek politologiczny. Wynika to z natury samej organizacji, jaką jest Rada Europy oraz z faktu podjęcia się przez Autora prezentacji inicjalnej fazy recepcji standardów Rady Europy w Republice Azerbejdżanu, co zawsze wiąże się z podejmowaniem rozstrzygnięć o charakterze politycznym. Podjęty temat oraz zarysowane w nim problemowe zagadnienie badawcze należy do tematów stosunkowo rzadko omawianych w krajowej literaturze przedmiotu. Można by go uznać nawet za temat o nieco egzotycznym charakterze, gdyby nie to, że prezentacja recepcji aksjologii i standardów Rady Europy w państwach położonych w Europie

Wschodniej i na wschód od niej stanowi kwestię wymagającą od nas szczególnej uwagi, zwłaszcza w kontekście zbrojnego konfliktu między Federacją Rosyjską a Ukrainą. Poziom politycznej woli oraz poziom recepcji europejskich, prawno - ustrojowych standardów, np. z zakresu trójpodziału władzy i równowagi władz czy ochrony praw człowieka, w państwach graniczących z Federacją Rosyjską, w tym w Republice Azerbejdżanu, ma dla nas istotne znaczenie. To przydaje tytułowi i przedmiotowi dysertacji wymiaru praktycznego i aktualnego.

Wagę podjętego tematu konstytuuje również fakt, że w jego ramach pojawia się kwestia geopolitycznego konfliktu między Azerbejdżanem i Armenią o Górski Karabach, co rodzi pytania o poziom realizacji europejskiego standardu ochrony mniejszości narodowych przez Azerbejdżan. Pomimo pełnoprawności członkostwa Azerbejdżanu w Radzie Europy, nie cieszy się on opinią członka RE w pełni wywiązującego się ze swoim zobowiązań.

Temat rozprawy należy uznać za oryginalny, jest to pierwsza w naszym kraju monografia poświęcona przedmiotowemu zagadnieniu.

W rozprawie zastosowano kilka metod badawczych. Niemało miejsca zajmuje w pracy deskrypt niezbędny dla prezentacji zagadnień wprowadzających i historycznych. Obok metod opisowej i historycznej, wykorzystanej z intensywnością niezbędną dla wprowadzenia do przedmiotowych zagadnień, zastosowano także metody: teoretyczno - analityczną oraz porównawczą, wzbogacone o elementy prawniczej dogmatyki, co technicznie umożliwiło wyprowadzenie rozważań Autora na merytorycznie wystarczający dla prawniczych rozpraw doktorskich, poziom.

2. Ocena konstrukcji i ogólna charakterystyka pracy

Systematykę pracy należy uznać za logiczną i spójną. Rzecz składa się z czterech rozdziałów spiętych klamrą wprowadzenia i zakończenia. Wszystkie

rozdziały zostały wyposażone w mocno rozbudowane, dwustopniowe systematyki wewnętrzne, co należy poczytać za zaletę badawczego warsztatu.

W rozdziale pierwszym (około 40 stron) odnajdujemy ogólną charakterystykę Rady Europy i mechanizmów jej oddziaływania na systemy prawno - ustrojowe państw członkowskich. Ma on charakter wprowadzający. Obok prezentacji genezy i struktury Rady Europy Autor przedstawia w nim zagadnienia bardziej złożone, jak mechanizmy oddziaływania i instytucje Rady Europy oddziałujące na przekształcenia prawno - ustrojowe państw członkowskich. Opis systemu aksjologicznego Rady Europy w sferze prawno - ustrojowej uwzględnia zarówno standardy o charakterze stanowczym, jak i standardy z zakresu „prawa miękkiego” (*soft law*).

Przedmiotem rozdziału drugiego (około 35 stron) jest oddziaływanie Rady Europy na transformację prawno - ustrojową Republiki Azerbejdżanu w trakcie procedury akcesyjnej, w którym Autor koncentruje się na wątkach historycznych i proceduralnych dotyczących akcesji Azerbejdżanu do Rady Europy. Odnajdujemy tu między innymi przedstawienie zobowiązań przyjętych przez Republikę Azerbejdżanu w obszarze ustrojowym w związku z członkostwem w Radzie Europy.

Trzeci rozdział Autor poświęcił oddziaływaniu Rady Europy na transformację prawno - ustrojową Republiki Azerbejdżanu w trakcie procedury monitoringowej (około 90 stron). W tej części pracy zostały ukazane szczególne wartościowe informacje i rozważania dotyczące konkretnych przekształceń prawno-ustrojowych w Azerbejdżanie w trakcie w/w procedury, a to przekształcenia dotyczące między innymi pluralizmu politycznego, formalnych gwarancji praworządności, niezależności sądów i niezawisłości sędziów, zapobiegania torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu bądź karaniu, zakazu dyskryminacji czy ochrony mniejszości.

Ocenę efektywności oddziaływania Rady Europy, ale i innych organizacji międzynarodowych, na prawno - ustrojową transformację Republiki Azerbejdżanu sformułowano w czwartym rozdziale (około 30 stron). Obok

oceny aktywności Rady Europy w w/w zakresie, Autor wzbogacił swoje uwagi o prezentację form oddziaływania Unii Europejskiej, Komisji Demokracja przez Prawo oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, na przemiany prawno - ustrojowe w Azerbejdżanie, podejmując próbę zarysowania tendencji tych przeobrażeń.

3. Uwagi merytoryczne

Zasługą i sprawą badawczej intuicji doktoranta i promotora jest fakt podjęcia prac nad wpływem Rady Europy na system konstytucyjny Azerbejdżanu. Proces ten ma bowiem charakter dynamiczny i do jego satysfakcjonującego domknięcia droga jest jeszcze daleka. W rozprawie wykazano, że wpływ standardów Rady Europy w zakresie praw człowieka i podstawowych wolności, dobrych rządów, sprawiedliwości, praworządności, walki z korupcją jest zmienny a jego tendencje należy zasadniczo uznać za słabnącą.

Owszem, w fazie procedury akcesyjnej, Azerbejdżan podjął pewne działania na rzecz realizacji wymaganych zobowiązań. Niemniej w celu złagodzenia międzynarodowej krytyki swych działań - zwłaszcza w obszarze praw człowieka - Azerbejdżan wówczas nie cofnął się przed praktyką „przechwytywania elit” w opiniotwórczych organizacjach międzynarodowych. Owa „kawiorowa dyplomacja” nie ominęła niektórych członków Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, którzy zaangażowali się w działalność o dwuznacznym charakterze. Przykładowo, próby eliminacji niewygodnych sprawozdawców świadczyły bardziej o chęci trwania w nurcie własnej polityki, niż o rzeczywistej woli budowy demokratycznej więzi z Radą Europy, będącą strukturą, w której z założenia materializuje się *amor intellectualis* europejskiej kultury prawnej. Po uzyskaniu członkostwa w Radzie Europy zapął władz tego państwa w dążeniu do budowy państwa demokratycznego i praworządnego, nie

uległ wzmożeniu. Owszem, sumarycznie rzecz ujmując, Azerbejdżan podpisał i ratyfikował szereg Konwencji Rady Europy. Podpisano między innymi Europejską Konwencję Praw Człowieka i Podstawowych Wolności i Protokół 13 do niej znoszący karę śmierci we wszelkich okolicznościach, Europejską Kartę Społeczną, Europejską Kartę Języków Regionalnych lub Mniejszościowych. Pod wpływem Rady znowelizowano między innymi kodeks wyborczy. Zatem w formalnym ujęciu zostały odnotowane pewne sukcesy w recepcji standardów Rady Europy, co nie jest równoznaczne z ich rzeczywistym, praktycznym zastosowaniem. Ponadto, należy odnotować, że władze państwowe przyjęły zdystansowaną postawę wobec odgrywających w Radzie Europy specyficzną rolę aktów prawa miękkiego (*soft law*), w tym aktów pochodzących od Komisji Demokracja przez Prawo. Akty prawa miękkiego zwykle odgrywają rolę sygnalizatora i zapowiedzi kierunków stanowczego prawodawstwa Rady. Słuszną i godną podkreślenia jest jedna z tez rozprawy, wedle której istotną przesłanką przemian w Azerbejdżanie było to, że w ich wsparcie zaangażowane były - obok rady Europy - inne organizacje międzynarodowe, w tym Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Unia Europejska. Ta pierwsza odgrywała znaczącą, pozytywną rolę w konflikcie o Górski Karabach, ta druga dysponuje szerszymi możliwościami nacisku ekonomicznego.

Autor ukończył pisanie rozprawy w czasie, gdy dojrzewał poważny konflikt kulturowy, etniczny i wyznaniowy z udziałem Azerbejdżanu. Otóż jednym ze wskaźników poziomu recepcji standardów Rady Europy, a zwłaszcza standardów przestrzegania praw człowieka w Azerbejdżanie była i jest sytuacja w Górskim Karabachu - regionie do niedawna w zdecydowanej większości zamieszkiwanym przez Ormian. Ten leżący w międzynarodowo potwierdzonych granicach Azerbejdżanu region, *de facto* stanowił odrębny twór administracyjno - państwowy, zdominowany przez Ormian. Konsekwencją azerskiej ofensywy, w dniu 28 września ubiegłego roku Prezydent Górskiego Karabachu podpisał

dekret o rozwiązaniu z dniem 1 stycznia 2024 roku struktur państwowych Górskiego Karabachu. Postanowienia dekretu przewidywały pozostawienie ludności regionu wyboru opuszczenia go albo pozostania w nim, uznaniu nowej władzy i przyjęcia obywatelstwa azerbejdżańskiego. Konsekwencją tego alternatywnego rozwiązania stał się masowy *exodus* ludności ormiańskiej. Towarzyszące temu konfliktowi zdarzenia i zjawiska dowodzą, że udział Azerbejdżanu w tych wydarzeniach swym charakterem nie korespondował z celami i standardami Rady Europy. Co więcej, towarzyszące temu konfliktowi cierpienia i zniszczenia świadczą o słabnącym wpływie Rady Europy na działania władz Azerbejdżanu.

Za wartościowy i racjonalnie uzasadniony należy uznać zabieg dokonania oceny efektywności oddziaływania Rady Europy na system konstytucyjny Azerbejdżanu przez pryzmat kooperacji i synergii działań Rady Europy oraz Uni Europejskiej i Organizacji Bezpieczeństwa i współpracy w Europie.

Otóż społeczność międzynarodowa, w tym Rada Europy monitoruje sytuację w Azerbejdżanie i wskazuje władzom tego państwa między innymi potrzebę poszanowania praw wszystkich mniejszości w regionie Górskiego Karabachu, udzielenia dostępu międzynarodowym organizacjom humanitarnym do Górskiego Karabachu, udzielenia informacji o losie armeńskich wojskowych i cywilnych więźniów, zaprzestania publikacji nagrań przedstawiających tortury, okaleczanie i zabójstwo armeńskiej żołnierki i nieuzbrojonych armeńskich jeńców wojennych przez azerbejdżańskie siły zbrojne, zaprzestania tortur i wymuszonych zaginięć, do zaprzestania bezczeszczenia szczątków, likwidacji tzw. parku trofeów w Baku, w tym do usunięcia dehumanizujących figur woskowych, do zaprzestania ormiańskiego dziedzictwa kulturowego, religijnego i historycznego, a także - już w ogólnokrajowym ujęciu - potrzebę zaprzestania nieuzasadnionego stosowania prawa karnego w celu ograniczenia praw i wolności człowieka, do zaprzestania systemowego i powszechnego schematu naruszania prawa człowieka do wolności i bezpieczeństwa, wprowadzenia

wolności mediów, zaprzestania prześladowania blogerów, redaktorów, dziennikarzy i pracowników organizacji medialnych regularnie przetrzymywanych i więzionych pod różnymi zarzutami, dekryminalizacji instytucji zniesławienia i wdrożenia zalecenia Rady Ministrów Rady Europy w sprawie ochrony dziennikarstwa i bezpieczeństwa dziennikarzy i innych pracowników mediów, wykonanie zaleceń Komisji Weneckiej z 18 czerwca 2022 roku w celu stworzenia niezależnego i pluralistycznego środowiska medialnego, zaprzestania cenzury dostępu do informacji, zaprzestania praktyk zastraszania, gróźb śmierci i prób zamachów na przeciwników rządu Azerbejdżanu, respektowania prawa do pokojowych zgromadzeń, dopuszczenia marszów z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet, przestrzegania równości płci i reprezentacji kobiet na wszystkich szczeblach życia społecznego i politycznego, ratyfikowania Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, zaprzestania dyskryminacji osób LGBT, zaprzestania mowy nienawiści i przemocy fizycznej wobec tych osób, przyjęcia przepisów antydyskryminacyjnych obejmujących orientację seksualną, wdrożenia ratyfikowanej Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych celem wykonania azerbejdżańskiego zobowiązania do ochrony praw mniejszości etnicznych, takich jak Lezgini, Tałysze, Ormianie i Kurdowie, wprowadzenia niezależnego i bezstronnego wymiaru sprawiedliwości, zreformowania systemu sądownictwa i prokuratury w celu zapewnienia całkowitej niezależności sądownictwa, w tym Rady Sądowniczo - Prawnej, zaprzestania ograniczania dostępu do adwokatury prawnikom zajmujących się prawami człowieka, wzmocnienia niezależności sądownictwa zgodnie z dekretem prezydenckim z dnia 3 kwietnia 2019 roku „O pogłębianiu reform systemu sądowniczo - prawnego”, w tym do działań legislacyjnych i administracyjnych na rzecz zapewnienia niezależności wymiaru sprawiedliwości i sędziów, zwalczania korupcji w celu zwiększenia niezależności sądownictwa, do eliminacji bezprawnego wpływu rządu na prokuraturę, ustanowienia przejrzystego systemu finansów publicznych, w tym

w zakresie zamówień publicznych i przetargów, zaprzestania wykorzystywania na masową skalę oprogramowania inwigilacyjnego Pegasus firmy NSO Group oraz represyjnych metod cyberbezpieczeństwa przeciwko dziennikarzom, blogerom, obrońcom praw człowieka, prawnikom i politykom oraz wykonania decyzji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach osób prześladowanych i represjonowanych m.in. za publiczne apele o pokój.

W świetle powyższych uwag trudno byłoby stwierdzić, że obecne władze Azerbejdżanu rzetelnie i z pietyzmem przestrzegają prawnocząłowieczych i ustrojowych standardów Rady Europy. Pielęgnacja tych standardów, to jest ich konsekwentne i ściśle wdrażanie przez praktykę organów krajowych tworzy odpowiedni klimat dla utrwalania standardów praw człowieka i ugruntowywania w opinii społecznej przekonania o konieczności poszanowania praw człowieka. Ale i odwrotnie, dyskusja o prawach człowieka w warunkach ich praktycznego naruszania prowadzi nie tylko do tego, że zobowiązania państwa nie są wykonywane, ale rodzi także skutek w postaci osłabienia zaufania społeczeństwa do państwa, które, związując się traktatowymi standardami praw człowieka, zobowiązało się do ich wykonywania, tak w obszarze prawodawstwa, jak i w obszarze stosowania prawa. Budowa kultury prawnej praw człowieka jest zadaniem żmudnym, wymagającym determinacji i czasu, natomiast zawsze pozostaje ona konstrukcją wrażliwą, którą łatwo naruszyć. Stąd szczególnego znaczenia nabierają instytucjonalno - proceduralne gwarancje praw człowieka, w tworzeniu których Rada Europy odgrywa rolę doniosłą¹.

Podjęty problem badawczy jest dotknięty znaczącymi, technicznymi utrudnieniami, jakimi - najogólniej rzecz ujmując - są bariera językowa oraz dostępność odpowiednich źródeł, zwłaszcza dokumentów. Decydując się na naukowe badanie zagadnień prawnych i ustrojowych danego państwa, dobrze

---

¹ A.Bisztyga, Ochrona praw człowieka w systemie rady Europy, [w:] B.Banaszak, A.Bisztyga, K.Complak, M.Jabłoński, R.Wieruszewski, K.Wojtowicz, System ochrony praw człowieka, Kraków 2003, s.117.

jest korzystać między innymi z literatury rodzimej, powstałej w języku urzędowym tego właśnie państwa. Z oczywistych względów w przypadku Azerbejdżanu byłoby to zadanie trudne. Pomimo, że językiem azerbejdżańskim/azerskim należącym do tureckiej grupy językowej włada na świecie około 32 milionów ludzi, to od polskiego badacza trudno oczekiwać zgłębiania fachowej literatury w tym języku ze względu na jego ograniczony zasięg, etniczny lokalizm oraz ze względu na fakt, że w języku azerbejdżańskim stosuje się trzy warianty alfabetu, a to łaćński (w samym Azerbejdżanie), cyrylicy (w rosyjskim Dagestanie) oraz arabski (w Iranie). Tak uzasadnione deficyty prac w języku azerbejdżańskim są pokrywane wykorzystaniem licznych prac i dokumentów w języku angielskim, w tym prac autorów z Azerbejdżanu.

Na stronie 12 Autor deklaruje analizę piśmiennictwa „obcojęzycznego”. I rzeczywiście, w pracy nie brakuje opracowań w języku angielskim, dotyczących i traktujących o podjętym zagadnieniu badawczym. Wykorzystanie zróżnicowanych charakterem materiałów w języku angielskim jest tym bardziej uzasadnione, że praca w znacznym stopniu dotyczy wpływu Rady Europy na wewnętrzne, azerbejdżańskie rozwiązania prawno - ustrojowe i to właśnie aktywności instytucji Rady Europy wobec Azerbejdżanu poświęcona jest znaczna część rozprawy. Pomimo powyższych, uzasadnionych uwag, daje się odczuć pewien deficyt źródeł w języku rosyjskim, który dla szeregu przyczyn wciąż stanowi prawnicze *lingua franca* dla postkomunistycznej przestrzeni naukowej. Natomiast język azerbejdżański w jego łaćńskim zapisie być może mógł zostać wykorzystany w rozprawie przynajmniej w symbolicznej formie (np. nazwy organów, instytucji czy tytuły aktów normatywnych).

W pozyskaniu źródeł niezbędnych dla opracowania stosunkowo rzadko podejmowanego problemu, w tym odpowiednich dokumentów Rady Europy, z pewnością pomocny był Promotor, będący uznanym specjalistą między innymi z zakresu organizacji i prawa Rady Europy. Należy nadmienić, że dzięki jego aktywności, w tym aktywności polegającej na promowaniu

rozpraw doktorskich dotyczących różnych aspektów funkcjonowania i oddziaływania systemu prawnego Rady Europy na krajowe porządki prawne państw Europy Środkowo - wschodniej, Instytut Nauk Prawnych UJK w Kielcach posiada już pozycję wiodącego w kraju ośrodka badawczego w w/w zakresie.

4. Ocena formalnej strony pracy

Rolą recenzenta jest wskazywać, choćby przykładowo i na formalne uchybienia. Jednak oceniana praca jest pracą staranną. Jej formalna strona nie budzi większych zastrzeżeń. Występują w niej nieliczne literówki i uchybienia stylistyczne. Przypisy zostały opracowane w sposób staranny i czytelny.

Dysertację cechuje dobra organizacja obszernego materiału.

W skali pracy występuje ciągłość numeracji przypisów. W efekcie przypisów tych jest aż 844. Wprowadzenie numeracji przypisów w skali rozdziałów pozwoliłoby na obniżenie bardzo wysokich wartości numerów przypisów. Ponadto, chcąc zapoznać się z pełnym tytułem pracy w przypisie, czytelnik musi niejednokrotnie cofać się w poszukiwaniu pełnego brzmienia tej pozycji. Dlatego za właściwsze uważam numerowanie przypisów w ramach rozdziałów.

5. Baza źródłowa

Zgodnie z warsztatowym kanonem, baza źródłowa posiada wewnętrzną systematykę. W jej ramach rozróżniono następujące kategorie wykorzystanych w pracy materiałów: akty normatywne, dokumenty, orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, opracowania zwarte, studia i artykuły naukowe oraz inne opracowania. Na bazę źródłową składają się

zatem kategorie źródeł zróżnicowane charakterem, łącznie wszystkich źródeł jest blisko pięćset. Na liczbę tę składa się około 200 aktów normatywnych, 140 dokumentów, kilkanaście orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, ponad 60 opracowań zwartych, ponad 200 studiów i artykułów naukowych, pięć stron internetowych oraz inne opracowania.

Kategoria źródeł „inne opracowania” to *de facto* źródła internetowe. Każde tego rodzaju źródło zostało wyposażone - zarówno w wykazie źródeł, jak i w przypisach - w datę dostępu. Liczba źródeł tego rodzaju jest znacząca, co jest zjawiskiem coraz częściej spotykanym w literaturze, nie wyłączając prac o charakterze awansowym. Dodatkowo Autor wyróżnił pięcioelementową grupę źródeł o tytule „Strony internetowe”, które również należy zaliczyć do netografii.

Obok źródeł w języku polskim, baza źródłowa obfituje w pozycje anglojęzyczne, co zważywszy na temat rozprawy, jest wskazane i pożądane. W świetle zaistniałej, bieżącej sytuacji politycznej, za uzasadniony można uznać deficyt literatury rosyjskojęzycznej.

Dokonując ogólnej oceny bazy źródłowej należy ją ocenić jako merytorycznie wystarczającą i wystarczająco wyprofilowaną, przy czym uwaga ta dotyczy zarówno tematycznego doboru naukowej literatury, jak i selekcji dokumentów i orzeczeń. Całościowo rzecz ujmując, materiał źródłowy dostarczył rozprawie prawidłowego, warsztatowego podłoża.

6. Konkluzja

Rozprawa została napisana językiem komunikatywnym, w tym prawniczym z poważnym nachyleniem politologicznym. Autor podjął się rozpracowania interesującego zagadnienia wpływu europejskich standardów ustrojowych i prawnie człowieka na prawodawstwo i stosowanie prawa przez organy władzy publicznej Republiki Azerbejdżanu. Zasadniczo, przedstawione wyżej

uwagi o charakterze polemicznym nie podważają mojej ogólnej, satysfakcjonującej oceny recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Stwierdzam, że przedłożona rozprawa doktorska mgr Szymona Kowalczyka pt. „Wpływ Rady Europy na transformację prawno - ustrojową Republiki Azerbejdżanu”, spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w artykule 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o szkolnictwie wyższym i nauce (DzU 2018, poz. 1668 z późn. zm.) i może stanowić podstawę dalszych etapów postępowania w celu nadania Autorowi stopnia naukowego doktora nauk prawnych, bowiem rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a Autor wykazał się wiedzą teoretyczną w zakresie prawa oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.